

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО. КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.161.'82.03

DOI: 10.31651/2226-4388-2021-31-89-93

ІНТЕРПРЕТАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ПРОЦЕСУ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ (на матеріалі українського перекладу детективної новели Гілберта Честертон «Відсутність пана Гласса»)

*І. М. Литвин, кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики
перекладу Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького (Черкаси, Україна)*

e-mail: im.lytvyn@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2276-9796>

Статтю присвячено актуальній проблемі сучасного перекладознавства – інтерпретативному підходу до процесу художнього перекладу.

Схарактеризовано інтерпретативну теорію перекладу, започатковану Даницею Селесковіч і Маріанною Ледерер, як раціональну теоретичну модель, що пояснює перекладацький процес як комунікативний акт. Інтерпретативна теорія розглядає переклад як когнітивний процес, зосереджуючись на основних фазах цього процесу: сприйманні, розумінні джерельного тексту, девербалізації й узуальному його переформулюванні на основі концептуального розуміння перекладачем. Теорія є інноваційною у визначенні смислу як усвідомленої ментальної репрезентації, що детермінований сукупним впливом мовних значень і відповідних екстралінгвістичних знань реципієнтів тексту.

Інтерпретативний підхід до процесу художнього перекладу потрактовано в поєднанні з метою й установкою перекладу; трансформаційним потенціалом перекладної мови та творчістю перекладача. Ілюстративним матеріалом дослідження слугує джерельний текст англomовної детективної новели Гілберта Честертон «Відсутність пана Гласса» та його сучасний переклад українською мовою, виконаний українським перекладачем Євгеном Тарнавським.

***Ключові слова:** інтерпретативна теорія перекладу, інтерпретативний підхід, установка перекладу, етнокультурна установка, адаптація, перекладацька трансформація.*

Актуальність. Глобалізація, культурна інтеграція, стрімкий розвиток цифрових технологій у сучасному світі спонукають перекладознавців до пошуку нових підходів до процесу перекладу. Наразі актуальним є інтерпретативний підхід як до аудіовізуального, так і до художнього перекладу, які швидкими темпами розвиваються в Україні, з огляду на значну кількість іншомовної мультимедійної продукції та художньої літератури, що потребує перекладу.

Метою нашої перекладознавчої розвідки є аналіз інтерпретативного підходу до процесу художнього перекладу в поєднанні з метою, установкою перекладу; трансформаційним потенціалом перекладної мови та творчістю перекладача.

Матеріал і методи дослідження. Теоретичним підґрунтям статті стали праці Даниці Селесковіч і Маріанни Ледерер, у яких схарактеризовано інтерпретативну теорію перекладу та методологію інтерпретативного підходу; а також напрацювання Вілена Комісарова, Фортунато Ізраеля, Юджина Найди, Герта Єгера, Олександра Швейцера, Олександра Ребрія, Лоренцо Вінуті, Олени Селіванової та ін. Ілюстративним матеріалом дослідження слугує джерельний текст англomовної детективної новели Гілберта Честертон «Відсутність пана Гласса» та його сучасний переклад українською мовою, виконаний українським перекладачем Євгеном Тарнавським. Застосовуємо описовий,

зіставний, контекстуально-інтерпретативний методи; а також методи синтезу, аналізу та узагальнення, компонентний і трансформаційний аналізи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інтерпретативну теорію перекладу започаткував Даниця Селесковіч як розуміння процесу усного перекладу із середини 60-их років минулого століття. Важливими в цьому напрямі стали роботи Даниці Селесковіч (1975, 1998, 2004 р.) та Маріанни Ледерер (1981, 1994), присвячені процесові послідовного та синхронного перекладів. Із часом інтерпретативна теорія поширилася на письмовий переклад, зокрема на художній [праці Ф. Ізраеля, Ж. Генрі, Ж. Ру-Фокара (2008 р.), Ф. Пласара (2007 р.)]. Правильність і дієвість теорії підтвердили дослідження в галузях когнітології, вікової та нейропсихології. У центрі уваги став перекладач, а процес перекладу почали тлумачити в розрізі когнітивно-комунікативної парадигми. Інтерпретативна теорія зосереджена на основних фазах процесу перекладу: сприйманні, розумінні джерельного тексту, девербалізації й узуальному його переформулюванні на основі концептуального розуміння перекладачем [2, с. 138]. Теорія є інноваційною в дефініції смислу як усвідомленої ментальної репрезентації, що визначена сукупним впливом мовних значень і відповідних екстралінгвальних знань реципієнтів тексту.

Результати дослідження та їх обговорення. Відстоюючи фазу переформулювання, Маріанна Ледерер трактує переклад як «передавання інтенції автора текстові оригіналу в такий спосіб, який не справлятиме дивного враження на реципієнта тексту перекладу» [2, с. 137]. Ця теза не є новою в перекладознавстві. Про відносну рівність комунікативного впливу на адресатів оригінального та перекладного текстів писав ще німецький філософ XVIII ст. Фрідріх Шлейєрмахер; ця теза є підґрунтям концепції динамічної еквівалентності американського перекладознавця Юджина Найди. Герт Єгер, а услід за ним Олександр Швейцер панівним вважали прагматичний рівень еквівалентності [3, с. 37], що «охоплює такі життєво важливі для комунікації чинники, як комунікативна інтенція, комунікативний ефект, установка на адресата...» [7, с. 86–87].

Переформулювання тексту оригіналу відбувається через трансформації в перекладному тексті: «*The umbrella was a black and **prosaic bundle** long past repair; the hat was a broad-curved **black hat, clerical** but not common in **England**; the man was the very embodiment of all that is **homely** and helpless*» // «Парасолька була чорна, **стапа** і давно не знала ремонту. Капелюх – **крислатий**, рідкісний у цих краях. **Власник же цих аксесуарів** здавався втіленням беззахисності». Перекладач детективної новели Гілберта Честертона «Відсутність пана Гласса» застосував трансформації на різних мовних рівнях. На синтаксичному рівні складному безсполучниковому реченню оригіналу відповідають три прості в українському перекладі, причому кожна предикативна одиниця складного оригінального речення поширеніша за відповідне їй просте речення перекладу. Випущена характеристика речей через вилучення слів *prosaic bundle, clerical*; означення *black*, повторюване в описі капелюха та парасольки, вилучено з опису капелюха, слово *homely* – із характеристики героя. Коротші речення перекладу з коротшим зовнішнім портретом героя послуговували динамічності оповіді. У цьому фрагменті застосовано такі лексичні заміни: *the man* // *власник же цих аксесуарів* – кореферентна заміна; *England* // *цей край* – гіперонімічна трансформація (або генералізація) – заміна видового поняття родовим.

Членування речень застосовує Євген Тарнавський і в наступному фрагменті українського перекладу: «*His hat tumbled to the carpet, his heavy umbrella slipped between his knees with a thud; he reached aftr the one and ducked aftr the other, but with an unimpaired smile on his round face spoke simultaneously as follows...*» // «Коли він сів у крісло, капелюх упав, упала й парасолька. **Гість нахилився, щоб їх підняти, але кругле, радісне обличчя було звернене до господаря**». Переформулювання відбулося завдяки низці перетворень: додаванню підрядної частини *Коли він сів у крісло*, вилученню синтагми *to the carpet*, заміні поширеного речення оригіналу непоширеним у перекладі (вилучено всі другорядні члени), застосуванню перестановки підмета і присудка: *his heavy umbrella slipped between his knees with a thud* // *упала й парасолька*. Останнє речення

фрагмента повністю зазнало модифікації в перекладі. На жаль, з утратою кількох цікавих метафор оригіналу в українському перекладі не оживає весела картинка, написана Гілбертом Честертоном.

У низці сучасних перекладознавчих праць звучить теза про збереження стилю оригінального, передусім художнього, тексту й ідіостилю його автора. Спираючись на інтерпретативний підхід, Фортунато Ізраель застерігає, що, чим важливішим є стиль для певного тексту, тим далі варто триматися перекладачеві від його формальних ознак у тексті оригіналу (Israel 1998, с. 253–254) [цит. за: 2, с. 137]. На думку Маріанни Ледерер, «смісл живиться від форми так само, як форма живиться від смислу», однак формальні елементи джерельного тексту слід **інтерпретувати**, а не просто відтворювати [2, с. 137]. Солідарний із цією думкою Вілен Комісаров: розуміючи неприпустимість сліпого копіювання форми оригінального тексту, формулює один із принципів, що визначає стратегію перекладача: «перекладати смисл, а не букву оригіналу». «Фактично орієнтація на «смісл, а не на букву» означає необхідність правильної **інтерпретації** значення мовних одиниць у контексті», – зазначає перекладознавець [1, с. 196]. Стиль, за Даницею Селесковіч, є частиною смислу, який має бути донесений у перекладі: «У мові перекладу стиль передаватиметься не шляхом перетворення стилю оригіналу, а вираженням перекладацького розуміння смислу» [9, с. 87].

Для стилю новели Гілберта Честертон характерні численні оригінальні метафори та порівняння. Перекладач зазвичай зберігає стилістичну фігуру оригіналу, проте може змінити її лексичне наповнення – перевирозити: «*But if one took a volume of Chaucer or Shelley from that rank, its absence irritated the mind like a gap in a man's front teeth*» // «Але якщо хтось брав звідти Шеллі чи Чосера, **порожнє місце зяло, немов вирваний передній зуб**».

Бачимо модуляцію фрагмента тексту: *its absence irritated the mind like a gap in a man's front teeth* (букв. відсутність (книг) дратувала розум, як щілина в передніх зубах людини) // **порожнє місце зяло, немов вирваний передній зуб**. Незважаючи на таку лексичну та стилістичну трансформацію фрагмента джерельного тексту, інформацію джерела загалом збережено. Перекладач уміло застосував метонімічну заміну (результат – причина), зберігши порівняння. Утрату авторської метафори *its absence irritated the mind* перекладач дещо компенсував дієсловом **зяяти** – «Мати глибокі отвори, великі дірки і т. ін.» [6, т. 3, с. 744]. Пропуск іменника *a volume* (букв. *том*) в українському перекладі призводить до метонімії: **брав Чосера чи Шеллі**.

За Маріанною Ледерер, інтерпретативний підхід до процесу перекладу полягає в тому, щоб забезпечити ідентичний вплив на адресатів перекладу, «з оригінальної мовної оболонки потрібно вилучити поняття й формальні ознаки і перевирозити їх в інший спосіб іншою мовою» [2, с. 137]. Це завдання досить успішно виконує перекладач детективної новели Г. Честертон «Відсутність пана Гласса»: «*The doctor regarded the new-comer with a restrained astonishment, not unlike that he would have shown if some huge but obviously harmless sea-beast had crawled into his room*» // «**Господар зі стриманим подивом дивився на нього, як дивився б на громіздке, нешкідливе чудовисько, що виповзло з моря**».

Денотативну інформацію, що вміщена в композиті *sea-beast*, перекладач передає контекстуальним міжмовним синонімом **чудовисько** – «Жахлива фантастична істота, потворне страховище // Людина або тварина, яка має дивний, потворний зовнішній вигляд» [6, т. 11, с. 375] – та підрядною предикативною частиною складнопідрядного речення **що виповзло з моря**. Цікаво, що в оригіналі маємо *sea-beast had crawled into his room* (заповз до кімнати). Використано міжмовні конверсиви – слова, які виражають протилежні дії, **заповзти до // виповзти з**. Перекладач застосував також кореферентні заміни *the doctor // господар; the new-comer – він*; синонімічну заміну: *huge* – «extremely large in size or amount» [8] // **громіздкий** – «Який займає багато місця; дуже великий, важкий» [6, т. 2, с. 176]. Пор.: із повним прямим відповідником: **величезний** – «Надзвичайно великий розмірами» [6, т. 1, с. 322].

З інтерпретаційним підходом до процесу перекладу тісно пов'язане питання творчості, зокрема творчого потенціалу перекладача. Олександр Ребрій зазначає: «З одного боку, перекладач, безумовно, обмежується певними чинниками, що впливають на виявлення його індивідуальності, але, з іншого боку, перебуваючи під впливом багатьох обмежень, перекладач завжди має можливості творчого пошуку й прояву» [4, с. 137]. Такий творчий пошук притаманний Євгенові Тарнавському: «*The young James Todhunter, – continued the cleric, – is a very decent man so far as I know; but then nobody knows very much. He is a bright, brownish little fellow, agile like a monkey, cleans haven like an actor, and obliging like a born courtier*» // «Джеймс Тодгантер, – продовжував священник, – **хороший чоловік**, наскільки мені відомо, а відомо про нього небагато. Він **невисокий, веселий, спритний, як мавпа, поголений, як актор, і ввічливий, як чичероне**».

Новела Гілберта Честертона «Відсутність пана Гласса» вибивається з низки його детективних новел, що увійшли до збірки «The Fairy Tale of Father Brown» («Казочка патера Брауна»). На нашу думку, це гумористична новела: гумористичний як сюжет (розслідування злочину, якого не було), так і форми викладу (радіше пародія на детектив). Тож, здається, гумористичний ефект підтримав би та добре вписався б в український текст повний український відповідник до *a very decent man* – *дуже порядна людина* (це каже герой твору про людину, яку майже не знає). Проте перекладач використав інший відповідник – сполуку *хороший чоловік*, можливо, тому, що саме українці так можуть схарактеризувати людину, не знаючи про неї майже нічого. Творчий підхід застосував перекладач, замінивши порівняння *and obliging like a born courtier*, прямий український переклад якого досить негармонійно лягав у синтаксис перекладного тексту, на *чичероне*. *Чичероне* – «Провідник, який дає пояснення туристам під час огляду пам'яток культури (переважно в Італії)» [6, т. 11, с. 339]. Такі означення-прикметники, як *young, bright, brownish* та іменник *fellow* зовсім не знайшли місця в українському перекладі, *little* замінено на *невисокий*.

Інтерпретативний підхід зазвичай поєднується з етнокультурною установкою (термін Олени Селіванової) перекладу, або одомашненням (доместикацією від англ. *domesticating strategies* – термін Лоуренса Венуті). Автор українського перекладу новели Гілберта Честертона «Відсутність пана Гласса» обирає також етнокультурну установку, орієнтуючись на сучасного українського читача, адаптує перекладний текст до української культури.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, інтерпретативний підхід до процесу перекладу в поєднанні з етнокультурною установкою та творчим потенціалом перекладача Євгена Тарнавського наблизив текст гумористичної, у чомусь парадоксальної, новели Гілберта Честертона «Відсутність пана Гласса», написаної в 1927 році, до українського читача XXI століття. На жаль, деякі оригінальні елементи ідіостилю автора були втрачені в українському перекладі.

Перспективним є дослідження інтерпретативного підходу до процесу аудіовізуального перекладу, що може слугувати подальшому розробленню інтерпретативної теорії перекладу як раціональної теоретичної моделі, що пояснює перекладацький процес.

Список використаної літератури

1. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Москва : Высшая школа, 1990. 253 с.
2. Ледерер М. Інтерпретативний підхід. *Енциклопедія перекладознавства* : у 4 т. Т. 1 : пер. з англ. ; за ред. Івз Гамбієра та Люка ван Дорслара ; за заг. ред. О. А. Кальниченка та Л. М. Черноватого. Вінниця : Нова Книга, 2020. С. 133–141.
3. Литвин І. М. Перекладознавство. Вид. 5-е, допов. Черкаси : видавець Чабаненко Ю. А., 2019. 240 с.
4. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.

5. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.
6. Словник української мови. URL : <http://sum.in.ua>.
7. Швейцер А. Д. Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука. 1988. 216 с.
8. Cambridge dictionary. URL : <https://dictionary.cambridge.org>.
9. Seleskovitch Danica. Fundamentals of the interpretive theory of translation URL: <http://www.worldcat.org/title/fundamentals-of-the-interpretive-theory-of-translation/oclc/44423665?referer=d>.

References

1. Komissarov, V. N. (1990). Theoria perevoda (linguistic aspects) [Translation theory (linguistic aspects)]. Moskwa: Higher School, 253 (in Russ.).
2. Lederer, M. (2020). Interpretatyvnyi pidhid [Interpretive approach]. In: Encyclopedia perekladoznavstva [Encyclopedia of Translation Studies]: in 4 tomach. T. 1. Vinnytsia: Nova Kniga, 133–141 (in Ukr.).
3. Lytvyn, I. M. (2019). Perekladoznavstvo [Translation Studies]. Cherkasy : vydavets Chabanenko Yu. A., 240 (in Ukr.).
4. Rebriy, O. V. (2012). Suchasni concepicii tvorchoosti u perekladi [Modern concepts of creativity in translation]. Kharkiv, 376 (in Ukr.).
5. Selivanova, O. O. (2012). Svit svidomosti v movi [The world of consciousness in language]. Cherkasy : vydavets Chabanenko Yu. A., 488 (in Ukr.).
6. Slovnyk Ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]. Retrieved from : <http://sum.in.ua>. (in Ukr.).
7. Schweitzer, A. D. (1988). Theoria perevoda. Status, problemy, aspekty [Translation theory. Status, problems, aspects]. Moskwa : Science, 216 (in Russ.).
8. Cambridge dictionary. Retrieved from : <https://dictionary.cambridge.org> (in Engl.)/
9. Seleskovitch, D. Fundamentals of the interpretive theory of translation Retrieved from : <http://www.worldcat.org/title/fundamentals-of-the-interpretive-theory-of-translation/oclc/44423665?referer=d> (in Engl.)/

I. M. LYTUVYN. INTERPRETIVE APPROACH TO THE FICTION TRANSLATION (based on the Ukrainian translation of the detective story «The Absence of Mr. Glass» by Gilbert Chesterton)

Summary. Introduction. *The article deals with the topical issue of contemporary translation studies – the interpretive approach to the process of fiction translation.*

Purpose. *The purpose of our article is to analyze the interpretive approach to the process of fiction translation in combination with the purpose, the strategy of translation, transformational potential of the target language and creativity of the translator.*

The research is conducted on the basis of the detective story «The Absence of Mr. Glass» by Gilbert Chesterton and its modern Ukrainian translation. The translator is Ievgen Tarnavskiy.

The interpretive theory of translation is characterized. Danica Seleskovitch and Marianne Lederer have created this theory as the rational theoretical model that explains the process of translation as a communicative act. The interpretive theory focuses on the main phases of this process: perception, understanding of the source text, deverbalization and its usual reformulation on the basis of translator's conceptual understanding. The theory is innovative in defining the sense as a conscious mental representation which is defined by the influence of linguistic meanings and extralinguistic knowledge of the recipients of the text.

Results. *The interpretive approach is usually combined with the ethnocultural strategy of translation (the term of Olena Selivanova) (eng. domesticating strategies is the term of Lawrence Venuti). The translator of Gilbert Chesterton's detective story «The Absence of Mr. Glass» chooses the ethnocultural strategy. He focuses on the modern Ukrainian readers and adapts the translated text to the Ukrainian culture.*

Originality. *The interpretive approach to literary translation is demonstrated.*

Conclusions. *The interpretative approach to the process of translation in combination with the ethnocultural strategy and creativity of the translator Ievgen Tarnavskiy has adapted the humorous and paradoxical short story «The Absence of Mr. Glass» to the Ukrainian readers of the 21st century.*

*The research of the interpretive approach to the process of audiovisual translation is **promising**. It can be used in the further development of the interpretive theory as a rational theoretical model that explains the process of translation.*

Key words. *Interpretive theory of translation, interpretive approach, strategy of translation, ethnocultural strategy of translation, adaptation, translational transformation.*

Надійшла до редакції 18.08.21

Прийнято до друку 20.10.21